

SECTION 4. THEORY OF LITERATURE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-664-5-31>

LITERARY SECURITY STUDIES: AN INTRODUCTION TO THE FIELD

ЛІТЕРАТУРНІ СТУДІЇ БЕЗПЕКИ: ВСТУП ДО НАПРЯМУ

Demska-Budzuliak L. M.

*Doctor of Philological Sciences, Senior
Research Fellow,
Professor at the Department of the
History and Theory of State and Law,
National Academy
of the Security Service of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Демська-Будзуляк Л. М.

*доктор філологічних наук, старший
науковий співробітник,
професор кафедри історії і теорії
держави та права,
Національна академія
Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Безпеку життя, самореалізації, індивіда чи громадянської спільноти зазвичай розглядаємо як природне невід’ємне право людини. Відносимо її до фундаментальних цінностей. Сприймати безпеку як щось, що маємо само собою, те, що нам належить і є недоторканим помилково. Водночас, як показує історичний досвід, безпека завжди загрожена і потребує постійних дій та свідомого відповідального підходу для її підтримання.

Безпека – це складне структурне утворення. Вона реалізується через усвідомлення викликів і загроз та стратегії запобігання небезпек. Усвідомлена безпека надає людині, нації й державі суб’єктності, можливості самому розпоряджатися своє долею. Така тріада не є випадковою, принаймні у демократичних спільнотах. Людина – це безумовна цінність з природніми правами й обов’язками захищати ці права. Народ – носій влади, яку він делегує владі, й за дії якої несе відповідальність. Держава – це система інституцій, які гарантують окремій людині захист її прав й відповідає за неї. Центральною цінністю тріади «людина – нація – держава» виступає безпека. Головним інструментом її забезпечення є індивідуальна, колективна й інституційна відповідальність.

Загрози, з якими стикається людство початку XXI століття чи не найбільше зумовлені втратою усвідомлення цінності власної безпеки. Люди схильні делегувати її забезпечення лише спеціальним

органам чи інституціями. У підсумку, людина втрачає власну суб'єктивність, перетворюючись в об'єкти впливу ворога. Масштабна глобалізація лише посилює катастрофічність такого стану, адже дозволяє досить швидко масштабувати і мультиплікувати різноманітні загрози. Ланцюг простий і зрозуміли: втрата індивідуальної безпеки, підриває безпеку громадянського суспільства, держави, регіону, і, як показують події в Україні, – усього світу. Не дивно, що безпека усе частіше опиняється у центрі різноманітним громадських дискусій, державних інституцій, спеціальних академічних студій, зокрема Security Studies, які набувають значного розвитку останнім часом.

Початок безпекових студій припадає на другу половину ХХ століття. Вони виникають у контексті міжнародної політики, і фокусуються на питаннях війни та миру. Поштовхом до нової хвилі активного розвитку безпекових студій в сучасному науковому дискурсі вважають терористичну атаку 9 вересня 2001 року. Ми всі раптом опинилися у світі, де здійснено глобальний замах на безпеку як фундаментальну цінність людини, народу, держави. Без відчуття і гарантованої безпеки людина втрачає свою особистість, народ опиняється перед загрозою геноциду, а незалежна держава приречена на смерть. Важко не погодитися з В. Ліпканом, що: «На сучасному етапі розвитку формування поліполярного світу парадигма безпеки набула системного характеру, тому, що безпека стає найголовнішою не лише потребою, а й цінністю людини та навколишнього середовища, умовою подальшого існування антропо-соціо-культурного середовища» [1, 11].

На початках безпекові студії присвячували свою увагу винятково мілітарному сегменту. Проте російське вторгнення у Грузії у 2009 році, а потім в Україну в 2014 році, актуалізували поняття гібридної війни базованої на інструментах когнітивного впливу. Як стверджують дослідники: «Сучасна війна – це війна у мізках і за мізки. Це війна за когнітивний та комунікативний контроль, за владу над свідомістю людей, їхніми емоціями, мисленням, розумом і, відповідно над їхньою поведінкою. Це боротьба за домінування певних уявлень про світ та події в соціальному й індивідуальному доквіллі і одночасне руйнування протилежних, «ворожих» опіній та думок» [2, 20]. Це війна за реальність у наших головах. Той, хто панує у сферах сприйняття реальності, той спроможний маніпулювати людським простором і поведінкою.

На сьогодні маємо два центральні напрями безпекових студій. Перший, традиційний, який лежить у площині міжнародної політики, сфокусований на концепції військового захисту миру за для підтримки глобальної безпеки. Другий, нетрадиційний, належить до сфери гуманітарної політики, зосереджується на безпеці людини. У жодному разі,

вони не суперечать між собою, лише пропонують різні інструменти досягнення глобальної безпеки. Пропри те, що обидва напрями працюють на одну ціль, актуальним для обох виступає питання, кого слід вважати гарантом безпеки у сучасному світі? Тобто, хто у підсумку, несе відповідальність за глобальну безпеку: держава чи окрема особистість?

Автори безпекового звіту Великобританії у травні 2016 року стверджують: «Складність сучасних криз починає перевищувати наше розуміння їх природи. Питання “Що приносить безпеку?” і так досить складне, але питання “Що приносить безпеку у світі, який ми маємо зараз?” є справжньою проблемою. Ефективні відповіді можна знайти лише в різноманітній розмові багатьох голосів, що звучать з різних точок зору» [4, 9]. Такі голоси можуть звучати як у часі, так і в просторі. Завжди будуть засвідчувати особистий чи історичний досвід. Література, як й усе мистецтво загалом, також може бути джерелом голосу.

Виклики гібридної війни стали головним поштовхом до появи дослідницького напрямку «Літературні студії безпеки». Розуміння цінності безпеки людини, суспільства і держави потребує формуванні безпекової свідомості усіх без винятку громадян і спільнот політичної нації. Протистояти у сучасний тотальній війні, де лєвова частка загроз перебуває у когнітивній сфері, можна лише у два способи: 1) протидіяти дезінформації й пропаганді шляхом її демістифікації; 2) через системне формування в громадян критичного мислення і безпекової свідомості: «Сучасні безпекові стратегії – невід’ємні від проблем інтерпретації і розуміння реальності, тобто з необхідності включати питання смислу» [2, 20]. Літературні тексти якнайкраще надаються до освоєння практик критичного аналізу дійсності.

Безпекову свідомість не зводимо винятково до здатності розрізняти безпеку й небезпеку. Це поняття значно ширшого масштабу. Передбачає не лише формування здатності критично мислити й верифікувати виклики й загрози безпеки, але й розуміти джерела й передумови появи небезпеки, ризику й важливість проактивної дії. Формування критичного мислення якнайбільше відбувається у гуманітарній сфері, у площі практик культурного, історичного чи літературного аналізу. Дослідницький напрям літературні студії безпеки спирається на критичний аналіз літературних текстів різних часів, особливо художніх текстів та есеїстики ХХ ст., з погляду репрезентації та культурно-історичного осмислення феноменів безпеки й небезпеки на рівні людини, суспільства, держави.

Загальну рамку дослідницького напрямку визначаємо так: літературні студії безпеки – це міждисциплінарний напрям, що досліджує,

у який спосіб тексти репрезентують й осмислюють безпеку як культурно-історичний феномен. Практики напряму аналізують символічні й ідеологічні, нарративні й семантичні моделі безпеки, уявлення про загрозу, захист, ризики, порядок і вразливість, які формують колективний досвід та культурну пам'ять. Методологічно напрям спирається на критичні студії безпеки – теорії ризиків, сек'юритизації, студії війни та миру, критичні безпекові студії, та літературознавчі методи, передовсім дискурс-аналіз, студії пам'яті, культурні студії.

Літературний досвід здатний по-новому, з незвичної перспективи, освітити ситуації, що можуть виступати застереженням людству перед потенційними загрозами й небезпеками: тоталітарні репресії, геноциди, колабораціонізм, інформаційні війни, генетичні експерименти, виклики штучного інтелекту тощо. Усе це було, або має усі підстави щоб стати причинами численних убивств. Розповіді про їхні джерела й мотиви, спроможні запобігати повторенням катастроф, адже: «[...] мистецтво, літературне та кіновізуальне, існує для того, щоб помічати це і передавати жах, перспективу ще гіршого, що нас очікує» [3, 22].

Мета напряму полягає у кількох завданнях: 1) формувати безпекову свідомість громадян за допомогою практик критичного читання та мислення; 2) виробляти уміння встановлювати зв'язки між фактами, явищами та безпековими процесами; 3) з'ясовувати як трактування явища безпеки різними політичними спільнотами вплинуло на їхню історичну долю. У просторі творення безпекових стратегій поєднуються література і безпека. Література/практики критичного аналізу текстів – це інструмент формування критичного мислення і системи цінностей особистості, і безпека – як базова цінність суспільства. Суспільство стійке до пропаганди, з усталеною системою універсальних цінностей, із усвідомленою важливістю дбати на щодень про безпеку країни і громадянина, є гарантом стійкості і захищеного майбутнього держави, регіону, усього світу.

Література:

1. Ліпкан В. Безпекознавство. Київ, 2003. 208 с.
2. Парахонський Б., Яворська Г. Онтологія війни і миру. Безпека. Стратегія. Смысл. Київ : НІСД, 2019. 560 с.
3. Gearon L. F. Editorial: Literature and Security. *Text Matters: A Journal of Literature, Theory and Culture*. 2020. No. 11. P. 17–34. DOI: 10.18778/2083-2931.11.02
4. Rethinking Security: A discussion paper / Ammerdown Group. May, 2016. 83 p.